

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ТРУДОВИЙ КОНГРЕС ЯК ПЕРЕДСТАВНИЦЬКИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ДРУГІЙ УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У статті проаналізовані передумови утворення Всеукраїнського Трудового Конгреса в часи другої Української Народної Республіки, вдалось частково відтворити особовий склад депутатів Конгресу, охарактеризувати їх настрої та законодавчі кроки цього представницького органа.

Ключові слова: Всеукраїнський Трудовий конгрес, депутати, друга Українська Народна Республіка, законодавча діяльність.

В статье на основании комплексного изучения исторических источников и литературы осуществлён анализ создания Всеукраинского Трудового Конгресса, выборов депутатов, законодательной деятельности, частично реконструировано представительство особого состава Трудового Конгресса.

Ключевые слова: Всеукраинский Трудовой Конгресс, вторая Украинская Народная Республіка, депутаты, законодательская деятельность.

This article is about of the Ukrainian Labour Counsel as legislative branch of the state power was founded in 1919 during the second Ukrainian Pupile's Republic while working Directoria. Tte authoress on the basis of complex study of sources and literature was made analysis as the deputies of the Labour Counsel was closen, the legislative activity and personnel of the Labour Counsel.

Key words: The Ukrainian Labour Counsel, deputy, legislative branch.

Українські національно-визвольні змагання 1917-1921 рр. спричинили утвердження форм національного парламентаризму в українських землях: у першій Українській Народній Республіці – Української Центральної Ради, у Західноукраїнській Народній Республіці – Української Національної Ради, у другій Українській Народній Республіці – Трудового Конгресу. Становлення парламентських форм правління в період українського національного державотворення значно вплинуло на розгортання української національної революції.

Суспільно-політичні обставини в Українській Народній Республіці, зовнішньополітична ситуація та ситуація на фронтах, зокрема швидкий наступ фронту в українські землі, не дали змогу повсюди провести вибори й усім обраним депутатам взяти участь у роботі Трудового Конгресу, депутатів-учасників змусили невдовзі після відкриття Конгресу припинити роботу та виїхати з міста. З огляду на такі обставини, Трудовий Конгрес, працюючи кілька днів, не встиг розгорнути активної законодавчої діяльності, хоча окремі напрацьовані законопроекти були подані до розгляду Директорії. З огляду на це, діяльність Трудового Конгресу як законодавчого органу не стала темою наукового дослідження. Учасники національного державотворення І. Мазепа [13], М. Стахів [18; 19],

І. Фещенко-Чопівський [22, с. 135–149], П. Христюк [23; 24], Л. Цегельський [26], дослідники української революції 1917–1921 рр. І. Нагаєвський [14], В. Верстюк [2], В. Солдатенко [17] писали про Трудовий Конгрес в розрізі національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., Д. Яневський [4] діяльності Трудового Конгресу присвятив окремий параграф свого наукового дослідження. Діяльність та особовий склад Всеукраїнського Трудового Конгресу, якому сучасниками відводилась значна роль як законодавчому органу в системі органів державної влади, потребує окремого висвітлення. Мета нашого дослідження – висвітлити діяльність, особовий склад та настрої депутатів Всеукраїнського Трудового Конгресу.

Потреба відновити законодавчу гілку влади визріла з відновленням Української Народної Республіки в часи Директорії. Через втрату популярності широких верств населення ідея відновлення Центральної Ради підтримки в українських політичних колах не знайшла. Натомість вирішено скликати Трудовий Конгрес з робітників, селян, інтелігенції, усунувши від участі в його роботі поміщиків та фінансово-промислові кола [13, с. 75]. Трудовому Конгресу відводилась роль найвищої законодавчої влади в Українській Народній Республіці.

Ще у своєму першому Універсалі Директорія 26 грудня 1918 р. проголосила, що влада в Українській Народній Республіці повинна належати лише працюючим класам, робітництву і селянству. Нетрудові класи позбавлялись права голосу в управлінні державою. Директорія розглядала можливість делегувати свої права і повноваження трудовому народу самостійної Української Народної Республіки [14, с. 259].

Водночас відбувалось оформлення структури державної влади, визначалось питання державного устрою в Українській Народній Республіці. Повною мірою розгорталось національне державне будівництво. 1 грудня 1918 р. між Директорією та Радою державних секретарів Західноукраїнської Народної Республіки у Фастові укладено договір про злуку в одну державну одиницю Західноукраїнської Народної Республіки та Української Народної Республіки. 3 січня 1919 р. договір затверджено Українською Національною Радою в Станіславові [13, с. 84]. Українська Національна Рада до виборів та скликання Конгресу виконувала роль найвищої законодавчої влади в західноукраїнських землях. Державний Секретаріат як виконавчий орган Української Національної Ради до скликання Установчих Зборів здійснював цивільну і військову владу [14, с. 268].

Український Національний Союз розробив нормативно-правові документи, що регламентували вибори до Трудового Конгресу України, підставою до скликання якого стала декларація Української Народної Республіки. На Трудовий Конгрес покладалась місія визначити форму правління в Україні.

«Інструкція для виборів на Конгрес трудового народу України» [10] прийнята 3 січня 1919 р. комісією представників соціалістичних партій і союзів та розпис депутатів по губерніям і повітам передбачали скликання Трудового Конгресу України з 527 депутатів – представників селянства, робітництва, інтелігенції. 377 депутатів від селянства обирались на повітових селянських з'їздах. 97 депутатів від робітників – на губерніальних робітничих з'їздах. 33 депутати від інтелігенції України – на губерніальних з'їздах [10]. Повітові селянські з'їзди скликались за принципом: один представник від села (з населенням 500 – 2000 осіб) та по два представники від сіл з населенням понад 2000 осіб. Села з населенням до 500 осіб та невеликі хутори об'єднувались для обрання одного депутата. Представники на з'їзд обирались на сільських сходах, скликаних з безземельних та трудових селян, що власноруч обробляли землю до Української революції. Губерніальні робітничі з'їзди скликались з робітників, обраних заводами, фабриками, майстернями, поштово-телеграфними установами та ремісників з розрахунку однієї особи на 100 працюючих. 20 депутатів від службовців залізниць обирались на всеукраїнському залізничному з'їзді, скликаному Центральним бюро професійних спілок залізниць України. Уповноважені на губерніальні з'їзди трудової інтелігенції, що обирались по одній особі від 50 працівниками освіти, службовцями народних кооперативів, земського та міського самоврядування, державними, громадськими, приватними установами,

представниками трудової інтелігенції вільних професій [10].

Система виборів до Трудового Конгресу, визначена Тимчасовою Конституцією 29 грудня 1918 р., була куріальною. Закон не забороняв вибирати депутатами в одній курії кандидатів із інших курій. Виборче право обирати і бути обраним мали громадяни Української Народної Республіки старші 21 року без різниці статі, віровизнання, національної приналежності, якщо вони належали до селян, робітників, інтелігенції. Великим земельним власникам не надали відповідної репрезентації в Трудовому Конгресі, хоча їх наявність в законодавчому органі суттєво б не вплинула на його законодавство. Недолік виборчої системи полягав у тому, що вона не визнавала принципу загального виборчого права. Вибори до Трудового Конгресу України були попередніми. Сільські громади обирали своїх делегатів пропорційно до числа виборців. Делегати на повітових з'їздах селянських депутатів у визначений день вибирали свого депутата на Конгрес. Подібним шляхом відбувались вибори робітничої курії в губерніях. Виборча інструкція допускала участь у виборах самоврядних та державних урядовців з інтелігенції [18, с. 154–157].

«Інструкцію для виборів на Конгрес Трудового Народу України» затверджено лише 5 січня 1919 р. [11]. Підготовлена інструкція була уточнена і розширена, порівнюючи з проектом, з 13 до 25 пунктів. Її підписали голова та члени Директорії. У прийнятій «Інструкції» збільшено представництво депутатів від селянства, робітництва, інтелігенції до 593, 65 осіб обирались від Західноукраїнської Народної Республіки. Представництво депутатів від селянства та інтелігенції за чисельністю було тотожним до поданого в «Інструкції», прийнятій представниками соціалістичних партій і союзів. Кількість депутатів до Конгресу від робітництва в затвердженій «Інструкції» була меншою, ніж у проекті, та складала 88 осіб: по 12 від Київщини, Катеринославщини, по 11 – від Харківщини, Херсонщини, 10 – від Волині, 9 – від Чернігівщини, по 8 від Поділля, Полтавщини, по 4 від Холмщини, Підляшшя, Поліської округи, 3 від Таврії (без Криму) [5, арк. 38–39]. Для проведення виборів на місця повітовим комісарам розіслали копії «Інструкції».

У січні 1919 р. в Українській Народній Республіці вже провадились військові операції між військом Директорії та військом Г. П'ятова. 7 січня 1919 р. «Робітнича газета» публікувала інтерв'ю голови Ради Народних Міністрів, Міністра закордонних справ Української Народної Республіки В. Чехівського, в якому йшлося про те, що уряд планував передати всю владу Трудовому Конгресові, щоб «уникнути пролиття пролетарської крові» [19, с. 33].

За наслідками проведених головою Директорії В. Винниченком з радником австрійського посольства Е. Фірстенбергом переговорів, на яких обговорювалось питання проведення земельної реформи (передачі великих земельних маєтків без відшкодування народів) та притримання лівого курсу політики (щоб відбивати натиск більшовиків), 8 січня 1919 р. Директорія проголосила Закон про скасування

приватної власності на землю. Селянам дозволялось утримувати лише п'ятнадцятидесятині господарства [14, с. 260–261]. Цим підривалась роль великого земельного володіння та його власників в Українській Народній Республіці. Водночас нехтувалось підтримкою великими землевласниками курсу держави. Крім того, відчувалась напруга в зовнішній політиці: відбувся обмін ультиматумами та нотами з Радянською Росією, нотами з державами Антанти. Оголошено стан війни з Радянською Росією.

Водночас різними політичними силами проведено низку нарад та переговорів. У січні 1919 р. на з'їзді Української соціал-демократичної партії обговорювалось питання державного устрою в Україні. Представники партії А. Драгомирецький, А. Пісоцький, М. Авдієнко, М. Ткаченко, Ю. Мазуренко підтримали радянський устрій в Україні. Прем'єр-міністр В. Чехівський, відкидаючи насильницько-диктаторські методи, виступив за впровадження радянського устрою в Україні [14, с. 261]. Ліве незалежницьке крило УСДРП у поглядах на державний устрій було солідарним з УПСР. Праве крило УСДРП висловлювалось за обмеження прав майбутнього Конгресу дорадчими функціями та «мілітаризацію державного устрою на час війни» [24, с. 49]. VI Конгрес Української соціал-демократичної робітничої партії (10–12 січня 1919 р., Київ) висловився за скликання всенародного парламенту, обраного на основі загального виборчого права – Всеукраїнського Трудового Конгресу з представників робітництва і селянства як тимчасового законодавчого органу, за проведення нових виборів до органів земського самоврядування [24, с. 53].

Голова Директорії В. Винниченко через строкатість поглядів соціал-демократів 16 січня 1919 р. скликав державну нараду з членів Директорії, Ради Народних Міністрів, представників УПСР, УСДРП, соціаліст-самостійників, Селянської спілки, Січових стрільців. Передбачались три можливі шляхи розвитку ситуації в Україні:

- продовження курсу Директорії;
- проголошення на зразок більшовицької диктатури пролетаріату;
- проголошення військової диктатури [14, с. 261–262].

Українські соціалісти-революціонери (центристи) були невдоволені політикою уряду, та, незважаючи на обіймання в ньому окремих посад, перебували в опозиції до Директорії, чекали скликання Трудового Конгресу, щоб усунути Директорію та передати владу в Українській Народній Республіці до рук працюючих. Більшість членів партії (ліві та центристи) обстоювали радянську форму влади, меншість обмежувалась трудовим принципом, уважаючи його відповідним інтересам працюючих мас України. Одноставної думки щодо форми влади партія не мала через розрив з лівою течією та відсутність можливості провести свій з'їзд, конституюватись, намітити зобов'язуючу членів партії спільну тактику [24, с. 44]. Соціаліст-самостійники в поглядах на державний устрій Української Народної Республіки обстоювали потребу встановлення диктатури Директорії. Січові стрільці виступали за передачу влади військовому тріумвіраті:

січовим старшинам, Є. Коновальцю, А. Мельнику, С. Петлюрі. Наддніпрянці на чолі з С. Петлюрою пропозицію січовиків відкинули [24, с. 49].

На нараді прийняли рішення дотримуватись дотеперішньої політики Директорії до скликання Трудового Конгресу, що мав визначитись у цьому питанні.

Скликання Трудового Конгресу передбачалось на 19 січня 1919 р., проте, через відсутність у визначений день кворуму, зібрання депутатів Трудового Конгресу відклали. На час до відкриття Конгресу, на скликаній з ініціативи центрального комітету Селянської спілки нараді депутатів усіх фракцій, обрано тимчасову колегію із семи осіб – троє представляли Селянську спілку, четверо – інші партії. Тимчасовій колегії доручили організаційну роботу з уконституювання Конгресу [6, арк. 103 зв.].

Напередодні скликання Трудового Конгресу В. Винниченко 21 січня 1919 р. у своєму «Щоденнику» висловив припущення, що Конгрес буде правішим від Директорії [3, с. 313]. Сподівання голови Директорії не виправдались, найправішою виявилась репрезентація від західноукраїнських земель, однак у цілому домінували ліві сили.

По прибутті до Києва для участі в проголошенні 22 січня на Софійській площі Акта злуки українських земель, представники від Галичини, Буковини, Закарпатської України як рівноправні послі взяли участь в засіданнях Всеукраїнського Трудового Конгресу. Після проголошення Акта злуки українських земель, Трудовий Конгрес розпочав роботу відкриттям свого першого засідання в оперному театрі. Безпеку будівлі та Конгресу забезпечували Січові стрільці [24, с. 21]. Тимчасова колегія, що здійснювала уконституювання Конгресу, згідно з постановою, прийнятою членами Конгресу, обрала постійну президію [6, арк. 103 зв.].

У день відкриття Трудового Конгресу зареєструвалось 305 депутатів [21]. Реакційний курс політики Директорії відвернув від участі у виборах робітництво (як українське, так і неукраїнське) та селянство, зумовив їх пасивність особливо на Лівобережжі, де «отаманами» розганялись всі без різниці робітничі та селянські з'їзди. Революційні соціалістичні партії позбавили можливості вести агітацію, відбули встановлені законодавством губернські та повітові виборчі зібрання. У період виборів до Конгресу частина Лівобережжя була захоплена радянським військом, частина охоплена боротьбою Директорії з селянством та робітництвом. На Правобережжі йшла хвиля погромів. На півдні французи і добровольці займали повіт за повітом [24, с. 57]. У результаті найчисельніше представництво до Трудового Конгресу на Правобережжі обрали на Поділлі та Київщині. На Лівобережжі, де був значним вплив більшовиків, найрезультативніше пройшли вибори на Катеринославщині [20].

Фактично на Конгрес з'їхалось понад 400 делегатів, 36 з яких представляли Західноукраїнську Народну Республіку (див. список депутатів Трудового Конгресу, укладений автором на с. 12–17). Західноукраїнську делегацію очолив заступник голови Української Національної Ради Л. Бачинський. До представництва входили члени Державного Секретаріату Західно-

української Народної Республіки Д. Вітовський, Л. Цегельський, О. Бурачинський, І. Мирон тощо.

Участь у виборах до Трудового Конгресу брали всі члени Директорії, окрім С. Петлюри. С. Петлюра, мотивуючи, що є людиною військовою, на виборах до Трудового Конгресу не балотувався [20]. В. Винниченка обрано до Трудового Конгресу від Бердичівського повіту (Київщина). Ф. Швеця – від робітників Поділля. М. Грушевського – від селян Київщини.

Депутати по приїзді до Києва для участі в роботі Трудового Конгресу розбились по фракціях. Найбільшу фракцію в Конгресі створила Селянська спілка, що об'єднувала українські соціалістичні партії. Фракцію очолював І. Миколайчук (Поділля). Метою фракції було об'єднати селянство, прийняти закони як основу державного будівництва, створити державний апарат [20]. До Селянської спілки входили селяни, сільські кооператори, вчителі, у більшості жителі Правобережної України. Спілка мала до 150 делегатів [26, с. 274–275]. Керівну роль в Селянській спілці відігравали соціалісти-революціонери, що, за спогадами Л. Цегельського, творили «політичний центр» Конгресу та «крім професора Грушевського були це люди провінційні, напівінтелігентського або студентського типу, недовчені, виховані на брошурах» [26, с. 274–275]. Провідниками Української партії соціалістів-революціонерів були М. Грушевський, М. Шаповал, Н. Григорієв, П. Христюк, І. Лизанівський тощо. Партія соціалістів-революціонерів (есерів) в Конгресі розкололась на три течії: ліву, центр, правіцю. Розбіжність поглядів у фракції утруднила визначення кандидата на голову Конгресу. М. Грушевський [13, с. 84], що очолював центральну течію, втративши популярність серед широких верств, зумів лише об'єднати навколо себе 13 осіб з групи «радянців». Центристи, до яких також належали М. Шаповал, М. Любинський, сповідували передачу влади «трудовам селянських і робітничих депутатів».

До Конгресу обрано також українських соціал-демократів під проводом Б. Мартоса, І. Мазепи, Д. Антоновича, М. Порша. Окрім соціалістів-федералістів, на думку Л. Цегельського, це була найінтелігентніша, найбільш доктринерська група з-поміж придніпрянців. До неї також належали В. Винниченко, С. Петлюра, А. Макаренко. Соціал-демократів та соціалістів-федералістів було в Конгресі по 60 осіб. До Трудового Конгресу обрали західноукраїнських соціал-демократів, українських соціал-самостійників (до 30 осіб), 20 польських соціалістів, 30 членів партії «Паолей-Сіон» [26, с. 275]. Група М. Міхновського – І. Луценка (Українська народна партія), українські хлібороби-державники не мали представництва в Трудовому Конгресі. Виключення державотворчих груп з делегатів Трудового Конгресу було політичним промахом: брак державно-політичного мислення позначився на організації Трудового Конгресу – його делегати залишались соціалістами-партійниками, а не державними мужами [26, с. 276].

Галицько-буковинське представництво заявило про себе націонал-демократами. Надзвичайний вплив

на Конгрес галичан був непропорційний до їх кількості. Галичани обіймали головні посади в президії, відігравали головну роль в нарадах провідників партій, впливали на хід та зміст ухвал Конгресу. Час роботи Конгресу заповнили наради «Конвенту сеніорів» та комісій Конгресу, в яких здійснювалась підготовча праця. «Конвент сеніорів» відтворений за прикладом австрійського парламенту складався з 25 осіб [26, с. 277–278]. Сергій Єфремов відзначав, що коли слухав «зручне і вміле головування Семена Вітика на перших зборах Трудового Конгресу – я думав, що нам ще багато доведеться вчитись од своїх земляків – учитись парламентського досвіду й обичайности, практичности і вміння з найменшою затратою сили найбільших наслідків досягати» [7, с. 1].

Галичани були занепокоєні лівим курсом Директорії, бо не сприймали більшовицький режим та реформи, які проводились. До проголошення акту злуки галичани готували листа, в якому застерігали право Західної України відділитись від Східної України в разі будь-якої федерації з Росією [14, с. 268].

У день відкриття Конгресу головував заступник голови Конгресу С. Вітик – представник фракції українських соціал-демократів у президії Конгресу. Заступниками голови також обрано Д. Одрину від фракції українських есерів, Т. Старуха від делегатів з Галичини, Буковини, Закарпаття. Секретарями президії Трудового Конгресу обрано С. Бачинського (від Селянської спілки), В. Злотчанського (фракція українських соціал-демократів), В. Воропая (соціаліст-самостійники), І. Біска (російський соціал-демократ-меншевик), І. Гаврилюка (російські праві есери). Л. Цегельський у своїх спогадах подає, що Президентом Конгресу обрали С. Вітика, віце-президентом Т. Старуха [26, с. 281].

Відкриття Конгресу започаткувало читання С. Витвицьким грамоти Української Національної Ради та В. Злотчанським – Універсалу Директорії. У перший день сесії Трудового Конгресу заслухано урочисті промови голови західноукраїнської делегації Л. Бачинського, представника від Наддніпрянщини М. Любинського, делегата Української Національної Ради Т. Старуха. Трудовий Конгрес затвердив Акт злуки українських земель [13, с. 85].

На засіданні Трудового Конгресу 25 січня 1919 р. заслухали промови членів Директорії та Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки – В. Винниченка, В. Чехівського, О. Грекова, С. Петлюри, Є. Коновальця. В. Винниченко у промові відзначив важкість боротьби молоді Української республіки з Радянською Росією. Голова Директорії стверджував, що найближчим часом в Українській Народній Республіці намічено провести демократичні реформи, відмінні від тих, що передбачає доктрина більшовизму: «Директорія в своїй діяльності орієнтується на культурний Захід...Совітська форма російської революції засуджена на загибель» [13, с. 86].

Голова Ради Народних Міністрів В. Чехівський, виступаючи перед депутатами, визначив орієнтири міжнародної політики: відсутність офіційних взаємин з французьким командуванням, шкідливість старих

російських посольств, що здійснюють антиукраїнську пропаганду; наголошував на потребі сильної армії, наведенні порядку в Україні. Міністр військових справ О. Греков, визначаючи орієнтири зовнішньої політики, та зважаючи, що українці на фронті захищені лише силами Січових стрільців, вихід України вбачав у проведенні мудрої зовнішньої політики – укладанні союзу з Антантою. Головний отаман Симон Петлюра виступив на засіданні Трудового Конгресу за потребу втримувати в своїх руках Київ [13, с. 87].

Відомості про безнадійність становища на фронті, самовільна політика командуючого Лівобережної України отамана П. Болбочана, його арешт спонукали Конгрес до якнайшвидшого завершення роботи.

Найбільша фракція Трудового Конгресу – Селянська спілка з соціалістами-революціонерами залишалась паралізованою внутрішніми суперечками, інші – не виявляли ініціативи та активності. Центристська течія Української партії соціалістів-революціонерів, що могла відіграти вирішальну роль у прийнятті рішень, розбавлена селянською фракцією, не дійшла згоди у пошуку спільної платформи, голосувала за різні резолюції, пропонуючи передати владу Трудовому Конгресу, організувати на трудовому принципі владу в Українській Народній Республіці в центрі і на місцях, що не знаходило підтримки більшості Конгресу [24, с. 61]. У цих умовах 40 осіб фракції соціал-демократів відігравали провідну роль у роботі Конгресу. Переважна більшість депутатів стала на бік соціал-демократичної фракції. Вплив на хід нарад мало західноукраїнське представництво, яке у вирішенні окремих питань, об'єднуючись з українськими соціал-демократами, за настроями було антибільшовицьким, чим сприяло створенню антибільшовицької більшості. На думку І. Мазепи, галицьким делегатам було непросто розібратись у складних відносинах на Великій Україні, тому вони не могли стати політично організуючим осередком на Конгресі, такий осередок міг утворитись лише серед наддніпрянців [13, с. 88].

Фракція українських соціал-демократів звернулася з окремою декларацією до членів Конгресу, заявляючи про потребу скликання парламенту. До скликання парламенту влада залишалась в руках Директорії, до складу якої вводився представник від Галичини. Конгрес мав залишити після себе постійні комісії з контрольними функціями. Декларацію було проголошено 26 січня 1919 р. на повноцінному засіданні Конгресу. Документ став основою для головних рішень Конгресу.

Трудовий Конгрес розгорнув законотворчу діяльність. Один із депутатів з Катеринославщини П. Феденко працював над проектами універсалу, Законом про форму влади.

Станом на 27 січня 1919 р. Всеукраїнська виборча комісія оприлюднила склад конгресу: українські соціалісти-революціонери – 11 осіб, галицькі представники 48, від залізничників та поштовиків – 33, лівих соціалістів – 30, соціал-демократів – 25, соціалістів-революціонерів – 8, самостійників – 5, мінімалістів – 9. Ліве крило конгресу представляли 32 делегати: 20 лівих українських соціалістів-

революціонерів, 10 українських комуністів, 2 їх союзників. Ліве крило вимагало запровадження солдатських і робітничих рад на Україні. На конгресі переважали селяни, тому передбачалось, що особлива увага буде звернена на аграрну реформу [16, с. 2].

Останнє засідання Конгресу відбулось 28 січня 1919 р. Усі проекти прийняті більшістю голосів делегатів західноукраїнських земель, частини фракції есерів (центральна течія), Селянської спілки, українських демократів. Друга частина фракції есерів, будучи прихильниками декларації, оголошеної М. Любинським: відмовляла Директорії в довірі, пропонувала до скликання наступної сесії Трудового Конгресу право верховної влади надати обраному за проектом есерів Малому Конгресу в складі 41 особи. Російські соціалісти висловились за те, щоб Конгрес взяв на себе функції вищої влади в Україні, виступали проти порозуміння з Антантою, за союз з Радянською Росією.

Основною постановою Конгресу був «Закон про форму влади на Україні». Згідно із Законом, утворювались земельна, бюджетна, закордонних, харчових справ, культурно-освітня, оборони держави комісії. Загальний склад комісії Трудового Конгресу формувався шляхом виборів, пропорційного представництва від усіх фракцій Конгресу, з розрахунку обрання 1 представника від 15 членів Конгресу. Директорії УНР надавалась верховна влада в Україні, право видавати закони для оборони Республіки, які подавались на затвердження сесії Трудового Конгресу. Виконавча влада належала Раді Народних Міністрів. Разом з тим, ухвалено окремий Універсал до українського народу, Ноту до народів усього світу [9, с. 467].

Трудовий Конгрес остаточно затвердив прерогативи Директорії, визначивши, що найвищу владу в державі між сесіями Конгресу здійснює Директорія, якій надано право видавати закони, створити підпорядкований собі уряд. Контрольні функції за діяльністю Директорії здійснювали постійні засідання утворених зі складу Конгресу комісії [27, с. 58].

Прийнята 28 січня 1919 р. Тимчасова Конституція, на думку польського історика Я. Бруського, була перемогою моделі парламентаризму. З метою утвердження порядку Рада Народних Міністрів УНР разом з комісіями мала підготувати закон про вибори парламенту «Великої об'єднаної Української Республіки». Обрані загальним голосуванням повинні були залишити місцеві органи влади, хоча тимчасово «в інтересі національної оборони» місцеве правління залишило урядовців, що мали співпрацювати з робітничо-селянськими радами. У прийнятій 28 січня резолюції стверджувалось, що «велика українська революція з національно-політичної перетворилась у соціальну», що зумовлено необхідністю знати «селянських та робітничих делегатів» [27, с. 59].

На засіданні президії Трудового Конгресу 12 лютого 1919 р. передбачили офіційно опублікувати в установленому порядку Закон Трудового Конгресу про комісії від 28 січня 1919 р. Усі органи вищої державної влади вирішено офіційно сповістити про утворення комісій та їх функцій. Вища влада брала на себе зобов'язання сповістити до компетенції якої

комісії належать відомства і установи. Вимогою до законопроектів, що подавались на розгляд Ради Народних Міністрів та затверджувались Директорією, були висновки відповідних комісій Трудового Конгресу. Членам комісій Трудового Конгресу надавалось необмежене право контролю: відвідання всіх установ, вимог для перегляду справ та знайомства з діловодством, документами, діяльністю державних установ та урядових осіб [15, с. 2].

Культурно-освітня комісія [1] згідно з повноваженнями обмірковувала питання про можливі форми контролю над роботою всіх типів шкіл та різних освітніх закладів. Передбачалось дві форми контролю: *урядовий* (у формі урядової ревізії) в межах загальних державних вимог щодо виконання офіційних програм, законів, наказів Міністерства освіти; *педагогічно-громадський контроль* у формі взаємоконтролю учнів. Педагогічний контроль здійснювали обрані учительськими спілками за дорученням шкільних рад вчителі. Ревізори подавали доповіді про ревізію школи до педагогічної ради школи. Матеріал передавався шкільним управам для звіту про становище шкіл в районі. Справу педагогічно-громадського контролю розроблено у особливій інструкції до ухвалення Закону про шкільне управління.

Міністерство народної освіти 13 лютого 1919 р. відправило до культурно-освітньої комісії Трудового Конгресу листа із звітом про те, що евакуація центральних установ зашкодила праці шкільних інституцій – у деяких школах навчання припинилось, в більшості – проводилось в другу зміну. Жодна школа не працювала як належить [25, арк. 24]. Яка реакція культурно-освітньої комісії була на цей лист невідомо, адже Трудовий Конгрес роботу вже припинив, Директорія в умовах воєнних дій постійно змінювала місце перебування.

16 лютого 1919 р. департамент позашкільної освіти повідомляв культурно-освітню комісію про розпорядження та законопроекти, розроблені департаментом та внесені на ухвалення до Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки: про обов'язкову позашкільну освіту дорослих, підпорядкування всіх шкіл та курсів для дорослих з різними програмами навчання департаменту позашкільної освіти, про асигнування невитрачених на позашкільну освіту 1918 р. 2 млн. грн. (4 млн. грн.) на будівництво народних домів; про асигнування 50 тис. грн. Благодійному товариству видання дешевих книг як допомоги в справі видавництва; про асигнування одноразової допомоги в сумі 50 тис. грн. Кам'янець-Подільському товариству «Просвіта»; про передачу установ попечительства народної освіти та інструкцію керування цими установами; про доасигнування коштів на заходи з дошкільного виховання та позашкільної освіти [25, арк. 31–31 зв.]. Відомо, що з зазначених законопроектів удалось реалізувати лише окремі, та в умовах військових дій то вже був неабиякий успіх.

Комісія Трудового Конгресу [12] з оборони розпочала підготовку з організації оборони держави, маючи на меті контролювати роботу військового, шляхів, внутрішніх справ міністерств. У складі комісії утворено військову, шляхів, внутрішніх справ

підкомісії. Відбулось кілька засідань комісії, на яких намічено план загальної роботи, заслухано звіти військового міністерства та розроблено проекти з поживлення військового життя.

Робота інших комісій не знайшла широкого висвітлення навіть у депутатів Трудового Конгресу – учасників національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., що залишили по собі щоденники та спогади. Після виборів комісій Трудовий Конгрес, з огляду на небезпеку для Києва російського фронту, завершив роботу передчасно, не провівши виборів голови. По закінченні нарад 2 лютого 1919 р. Директорія і Рада Народних Міністрів покинули Київ та поїхали до Вінниці, яка стала столицею Української Народної Республіки.

Історичне значення Трудового Конгресу його сучасник та депутат Л. Цегельський вбачав у виданні історичної ваги актів: затвердженні злуки українських земель в соборній Українській державі, затвердженні складу Директорії, надання їй повновладдя правити Українською Народною Республікою [26, с. 282]. Директорія стала легітимною владою в Українській Народній Республіці.

Всеукраїнський Трудовий Конгрес виконав роль законодавчої гілки влади в другій Українській Народній Республіці. Незважаючи на зовсім несприятливі історичні обставини, вдалось провести вибори, обрати депутатів Трудового Конгресу, напрацювати ряд потрібних українському народу законопроектів, прийняти Тимчасову Конституцію. Проте, законодавчі напрацювання тогочасних парламентарів могли набути сили законів лише в умовах мирного часу.

Депутати Трудового Конгресу (список укладено автором на основі зібраних відомостей):

1. Андрієвський.
2. Антонович Дмитро, український соціал-демократ.
3. Архипенко Є.
4. Бабій, входив до бюджетної комісії Трудового Конгресу.
5. Бачинський Лев Васильович, віце-президент Української Національної Ради, очолював галицьку делегацію.
6. Бачинський Сергій Васильович, від Селянської спілки, український соціаліст-революціонер, секретар президії Конгресу, входив до комісії закордонних справ Трудового Конгресу.
7. Безпалко Осип.
8. Березов.
9. Бернадський, соціаліст-революціонер, обраний від селянських представників Ольгопільщини.
10. Бибех, обраний від поліських залізниць.
11. Біск І., російський соціал-демократ (меншовик), секретар президії Трудового Конгресу.
12. Блек І. С., соціал-демократ (меншовик), обраний від трудової інтелігенції Київщини.
13. Блохин, український соціал-демократ, представництво робітників Київщини, комісія оборони.
14. Боград, обраний від робітників Кам'янецького повіту.
15. Бублій, Всеукраїнський поштово-телеграфний з'їзд.

16. Бурачинський О, західноукраїнське представництво, державний секретар.
17. Буховецький – вчитель, обраний від селян Гадяча.
18. Винниченко Володимир Кирилович, український соціал-демократ, обраний від Бердичівського повіту (Київщина), голова Директорії.
19. Вировий Євген Семенович – голова культурно-освітньої комісії Трудового Конгресу.
20. Витвицький Степан, секретар Української Національної Ради, західноукраїнське представництво
21. Вітик Семен, західноукраїнське представництво, від українських соціал-демократів, заступник голови Трудового Конгресу.
22. Вітовський Дмитро, західноукраїнське представництво, Державний секретар військових справ ЗОУНР.
23. Вороний Микола, український соціаліст-самостійник, секретар Трудового конгресу
24. Воропай Віктор Іванович, обраний від соціалістів-самостійників, секретар президії Трудового Конгресу, ймовірно, член конституційно-адміністративної комісії.
25. Гаврилюк Ілля, від правих російських соціаліст-революціонерів, секретар президії Трудового Конгресу.
26. Гаврищук, український есер, селянське представництво Старокостянтинова.
27. Галушак, український соціал-демократ, обраний від Літинщини.
28. Гаценко, український соціал-демократ, обраний на Київському губерніальному робітничому з'їзді.
29. Гвоздів К. А. (Гвоздьов), соціал-демократ (меншовик), обраний від трудової інтелігенції Київщини.
30. Гермайзе, український соціал-демократ, обраний від трудової інтелігенції Київщини
31. Головчук, український есер, Літинщина.
32. Григорієв Никифор Якович, український соціаліст-революціонер, завідувач пресслужби Армії УНР.
33. Гринько Г., український соціаліст-революціонер
34. Грузинців, входив до харчової комісії Трудового Конгресу.
35. Грузинець Анатолій.
36. Грушевський Михайло Сергійович, український соціаліст-революціонер, селянське представництво.
37. Гудовський, обраний від залізничників .
38. Дерев'яно, український безпартійний.
39. Добрацький, український есер, обраний від робітників Київщини.
40. Доценко, український соціал-демократ, обраний від робітників Київщини.
41. Драхлер С. Г., Кам'янець, Паолей-Ціон, обраний від робітників Кам'янецького повіту.
42. Дубривський, український есер, обраний на Київському губерніальному робітничому з'їзді
43. Дувіряк Гриць.
44. Дячук, соціаліст-революціонер, обраний від селянства Ольгопільщини.
45. Елланський Василь Михайлович, соціаліст-боротьбист.
46. Єфремов Сергій Олександрович, соціаліст-федераліст.
47. Жерлиця, український соціаліст-революціонер (центристська течія), Олександрівське селянське представництво.
48. Жуковський.
49. Жулінський, український есер, обраний від робітників Київщини
50. Залобівський Б.Ф., український есер, Ізяславський повіт.
51. Зіновійв, український незалежник.
52. Злотчанський Віктор Леонідович, український соціал-демократ, голова Національного союзу, обраний від трудової інтелігенції Кам'янецького повіту, секретар президії Конгресу.
53. Іванченко, обраний від слобідських залізниць
54. Ільчишин, с. Нова Порічна, соціаліст-самостійник, обраний від селян Кам'янецького повіту.
55. Калинович Іван Титович, член Української Національної Ради, входив до культурно-освітньої комісії Трудового Конгресу.
56. Клуний, ліві.
57. Ковалевський М., обраний від Чигиринського повіту Київської губернії.
58. Коваленко І., входив до культурно-освітньої комісії Трудового Конгресу.
59. Коломієць, обраний від залізничників.
60. Копельчук Пилип Степанович, з м. Станіславчик
61. Косенко Іларіон, обраний на Всеукраїнському поштово-телеграфному з'їзді.
62. Котеленець Іван Мефодійович, обраний від селян Прилуцького повіту Полтавщини. У лютому 1919 р. був одним із претендентів на посаду корпусного політичного інспектора комісії Трудового Конгресу з оборони держави, безпартійний.
63. Крукер, робітниче представництво Кам'янецького повіту.
64. Кутовий, Гадяч, селянське представництво).
65. Куцяк Петро Васильович, соціаліст-революціонер, обраний від інтелігенції Кам'янецького повіту, входив до комісії закордонних справ Трудового Конгресу.
66. Лаврук Павло.
67. Ларчик (Лаучик), меншовик-інтернаціоналіст, обраний від робітників Київщини.
68. Легуцький Х. Л., український соціаліст-революціонер, обраний від Ізяславського повіту.
69. Лещенко Андрій Іванович, соціаліст-федераліст, обраний від інтелігенції Київщини, входив до культурно-освітньої комісії Трудового Конгресу.
70. Лизанівський І., український соціаліст-революціонер.
71. Лиля, обраний на Всеукраїнському поштово-телеграфному з'їзді.
72. Лимарь, обраний від слобідських залізниць
73. Литвак, Бунд, обраний від робітників Київщини.

74. Литвиненко, обраний на Всеукраїнському поштово-телеграфному з'їзді.
75. Лівницький Андрій Миколайович, український соціал-демократ.
76. Лопатін, український соціаліст-революціонер, обраний від селян Козельця.
77. Луначарський, російський безпартійний
78. Любинський Микола, обраний від селян Брацлавського повіту Подільської губернії, член конституційно-адміністративної комісії Трудового Конгресу.
79. Любченко А., український соціаліст-революціонер.
80. Мазепа Ісаак, український соціал-демократ
81. Макаренко Андрій, член Директорії, український соціал-демократ.
82. Макаренко Олександр.
83. Макаренко Павло.
84. Максимчук, український соціал-демократ, обраний від інтелігенції на Київському губернiальному з'їзді.
85. Мартос Борис, український соціал-демократ
86. Мацюк, входив до комісії оборони Трудового Конгресу.
87. Мачушенко Володимир Сидорович
88. Машталер.
89. Мельник, входив до харчової комісії Трудового Конгресу.
90. Мигалка Іван.
91. Миколайчук Іван Маркович, обраний від селянського представництва Подiлля, селянська центристська течія.
92. Мина, обраний від Слобідських залізниць.
93. Мирон І., західноукраїнське представництво, державний секретар.
94. Мунтян, обраний на Всеукраїнському поштово-телеграфному з'їзді.
95. Мурашко.
96. Мщанецький.
97. Науменко М. В., вчитель, Радомишльський повіт, селянське представництво.
98. Недiлько, український соціаліст-революціонер, центристська течія, обраний від Прилуччини.
99. Ніковський А.
100. Новаківський, безпартійний, обраний від селянства Ольгопiльщини.
101. Новинюк Л. В., український соціал-демократ, Степанівська цукроварня, обраний від робітників Кам'янецького повіту.
102. Носальський М. І., український соціаліст-революціонер, с. Христинівка Могилівського повіту, обраний від робітників Кам'янецького повіту.
103. Огієнко Б. Х., вчитель, український соціаліст-революціонер, обраний від Радомишльського повіту.
104. Одинець Дмитро, Селянська спілка.
105. Одрина Дмитро, від Селянської спілки, український соціаліст-революціонер, заступник голови Трудового Конгресу.
106. Олесневич Я.
107. Олесницький Ярослав.
108. Онищук, український соціаліст-революціонер, обраний від Літинщини.
109. Отченаш Дмитро Лукич, обраний від правобережних залізниць.
110. Павловський, російський правий соціаліст-революціонер, обраний від робітників Київщини.
111. Паливода Іван Семенович, український соціаліст-революціонер, обраний від Вінницького повіту, товариш Міністра пошт і телеграфу, обраний до земельної комісії Трудового Конгресу.
112. Панасенко Т. Д., безпартійний, обраний на Прилуцькому селянському з'їзді.
113. Пасичнік П. В., безпартійний, Ізяславський повіт
114. Патрус Іван.
115. Пащенко Олімпіада Михайлівна, педагог, повітова управа, симпатик партії есерів, селянське представництво Кам'янецького повіту
116. Перфецький Роман, західноукраїнське представництво.
117. Петренко Назар, обраний на Прилуцькому селянському з'їзді земельна комісія.
118. Пивоваров, російський правий есер, обраний від робітників Київщини.
119. Підгірський Самійло, голова Волинської земської управи.
120. Порш Микола, український соціал-демократ
121. Потирило, Всеукраїнський поштово-телеграфний з'їзд.
122. Продуло (Продоус), український соціаліст-революціонер, селянське представництво Старокостянтинiва
123. Рафес Мойсей, Бунд, обраний від робітників Київщини.
124. Ревуцький Авраам, Паолей-Ціон.
125. Река Максим Йосипович, соціаліст-революціонер, обраний від інтелігенції Кам'янецького повіту.
126. Рижій Іван Петрович, член Вінницької повітової народної управи.
127. Русова Софія Федорівна.
128. Рябуха, український соціаліст-революціонер, Козелецьке селянське представництво.
129. Сакаренко Олекса.
130. Сакаренко Павло.
131. Самiйленко К. Г., вчитель, український соціаліст-революціонер, обраний від Радомишльського повіту.
132. Сандуляк І.
133. Святський, обраний від подiльський залізниць
134. Севрюк Олександр.
135. Скаржинський, меншовик-інтернаціоналіст, обраний від робітників Київщини.
136. Скасов, український соціаліст-революціонер (центристська течія), Олександрівське селянське представництво.
137. Скидан, входив до харчової комісії Трудового Конгресу.
138. Славинський М.
139. Сліпченко, Всеукраїнський поштово-телеграфний з'їзд.
140. Смоляр, Всеукраїнський поштово-телеграфний з'їзд.

141. Солодуб П. К., російський соціаліст-революціонер-максималіст, Ізяславський повіт
142. Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна, соціалістка-федералістка.
143. Старух Тимотей, делегований від представництва Галичини, Буковини, Закарпаття.
144. Степаненко Аркадій Степанович, соціаліст-революціонер.
145. Стефанік Василь Семенович, член Української Національної Ради.
146. Строменко Василь, входив до комісії оборони Трудового Конгресу.
147. Сухенко, входив до земельної комісії Трудового Конгресу.
148. Сухомлин, російський соціаліст-революціонер, Київська губернія, з'їзд трудової інтелігенції
149. Тараненко Корній, лівий український соціаліст-революціонер.
150. Темницький В.
151. Тершаковець Гринь.
152. Трильовський Кирило Йосипович.
153. Устимович, обраний від галицьких залізниць.
154. Феденко Панас, український соціал-демократ.
155. Хазанов З. С, м. Бершадь, Паолей-Ціон, робітниче представництво Кам'янецького повіту.
156. Хоров, робітниче представництво Кам'янецького повіту.
157. Христюк П., український соціаліст-революціонер
158. Цегельський Лонгин, західноукраїнське представництво, державний секретар, заступник міністра закордонних справ, водночас Міністр торгу.
159. Чайківський, входив до бюджетної комісії Трудового Конгресу.
160. Чалий, соціаліст-революціонер, обраний від селян Ольгопільщини.
161. Чубатий.
162. Чайковський Андрій Якович, націонал-демократ, повітовий комісар у Самборі.
163. Шаля, обраний на селянському з'їзді Пирятинщини.
164. Шаповал Микита Юхимович, український соціаліст-революціонер, Міністр земельних справ.
165. Шарий (Шарай), український соціаліст-революціонер, обраний від інтелігенції Київщини.
166. Шашко (Шимко), український соціаліст-революціонер, селянське представництво Старокостянтинова.
167. Швець Федір, соціаліст-революціонер, член Директорії, робітниче представництво Кам'янецького повіту.
168. Шевченко, український соціал-демократ, селянське представництво Олександрівська
169. Шекерик Петро.
170. Шимонович Иоанікій, соціаліст-революціонер (лівий), селянське представництво Кам'янецького повіту, голова управи, селянин м. Гусятина, входив до бюджетної комісії Трудового Конгресу.
171. Шішківський, Всеукраїнський поштово-телеграфний з'їзд
172. Шматко Іван Іванович, Всеукраїнський поштово-телеграфний з'їзд .
173. Шмігельський Андрій, західноукраїнське представництво.
174. Щириця Юхим Онуфрійович, соціаліст-революціонер, трудова інтелігенція Кам'янецького повіту, товариш Міністра народної освіти
175. Яковенко, обраний від залізничників.
176. Ямков, український соціал-демократ, обраний від робітників Київщини.
177. Язловецький Е. Г., селянин, с. Гавриловець.
178. Ярославич Р., західноукраїнське представництво, входив до комісії закордонних справ Трудового Конгресу.
179. Ярошенко обраний від слобідських залізничників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. В комісіях Трудового Конгресу // Державний архів Вінницької області (далі ДАВО). – Ф. Д – 255. – Оп. 1. – Спр. 133; Українська ставка (Вінниця). – 1919. – 20 лютого.
2. Верстюк В. Ф. Українська Народна Республіка під проводом Директорії // Історія України: нове бачення: У 2 т. – К.: В-во Україна, 1996. – Т. 2. – С. 81 – 87.
3. Винниченко В. Щоденник (1911– 1925). – Едмонтон, 1980.
4. Грунт для катастрофи: Трудовий Конгрес Народів України (22 – 28 січня 1919 р.) // У кн.: Яневський Д. Політичні системи України 1917 – 1920 років: спроби творення і причини поразки. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2003. – С. 298 – 311.
5. ДАВО. – Ф. Д – 255. – Оп. 1. – Спр. 133.
6. До відкриття Трудового Конгресу // Народна воля. – 1919. – 22 січня (9 січня ст. ст.). – Ч. 15. – С. 4.
7. Єфремов С. Дух віків // Український голос (Тернопіль). – 1919. – 30 січня. – Ч. 13. – С. 1.
8. Закон про форму української влади, ухвалений Конгресом Трудового Народу України на засіданні 28 січня 1919 р. // Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918 – 1920: Документи і матеріали: У 2 т., 3 ч. – К.: В-во О. Теліги, 2008. – Т. 2. – С. 467 – 468.
9. Інструкція для виборів на Конгрес Трудового Народу України // ДАВО. – Ф. Д – 255. – Оп. 1. – Спр. 133.
10. Інструкція для виборів на Конгрес Трудового Народу України від 05. 01. 1919 // Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918 – 1920: Документи і матеріали. – У 2 т. – К., 2006. – Т. 2. – С. 406 – 412.
11. Комісія Трудового Конгресу по обороні // ДАВО. – Ф. Д – 255. – Оп. 1. – Спр.133. – Арк.. 170 зв.; Українська ставка (Вінниця). – 1919. – 20 лютого. – № 46.
12. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917 – 1921. – К.: Темпора, 2003. – 608 с.
13. Нагаєвський І. Історія Української держави ХХ століття. – К.: Український письменник, 1993. – 413 с.
14. Солдатенков В. Українська революція: концепція та історіографія (1918 – 1920). – К., 1999.
15. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР: У 7 т. – Т. 1: Власними силами. – Торонто: В-во «Українська науково-історична бібліотека в Скрантоні», 1962. – 272 с.
16. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР: У 7 т. – Т. 1: Україна між двома силами. – Скрантон: В-во «Українська науково-історична бібліотека в Скрантоні», 1963.

17. Трудовий Конгрес українського селянства та робітництва // ДАВО. – Ф. Д – 255. – Оп. 1. – Спр. 133. – Арк. 103 зв.; Народна воля. – 1919. – 22 січня (9 січня ст. ст.). – Ч. 15.
18. І. Л. Урочисте відкриття Трудового Конгресу // Український голос. – 1919. – 29 січня. – Ч. 12.
19. Фещенко-Чопівський І. Хроніка мого життя. – У кн.: Фещенко-Чопівський І. Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 2000. – Ч. 2. – С. 135 – 149.
20. Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції 1917 – 1920 рр. – Нью-Йорк: В-во Чарторийських, 1969. – Т. 1. – 192 с.
21. Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції 1917 – 1920 рр. – Нью-Йорк: В-во Чарторийських, 1969. – Т. 3.
22. Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні, зв'язані з Першим листопадом 1918 р. – Нью-Йорк; Філадельфія: Булава, 1960.
23. Bruski J.J. Petlurowcy: Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919 – 1924). – Kraków: Wydawnictwo ARCANA, 2004.

Рецензенти: Дарієнко В. М., д.і.н., професор Херсонського економіко-правового інституту;
Маврін О. О., к.і.н., доцент, заступник директора Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України.

© Малюта О. В., 2011 р.

Стаття надійшла до редколегії 16.03.2011